

Odległe wyniki badań z randomizacją nad zastosowaniem gąbki kolagenowej z gentamycyną u chorych na raka odbytnicy – w zależności od długości przerwy pomiędzy zakończeniem radioterapii a operacją

Adam Dmitruk, Tomasz Olesiński, Piotr Hevelke, Łukasz Zyskowski, Andrzej Rutkowski

Klinika Gastroenterologii Onkologicznej, Narodowy Instytut Onkologii im. M. Skłodowskiej-Curie – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa

Wstęp. W dwóch badaniach z randomizacją nad zastosowaniem gąbki kolagenowej z gentamycyną (GRM01/1997 i GRM02/2007) w chirurgii raka odbytnicy wykazano istotne statystycznie zmniejszenie odsetka przerzutów odległych w grupie eksperymentalnej i podobny odsetek wznów miejscowych. Celem prezentowanego badania była retrospektywna ocena wpływu zastosowania GRM na obserwowany odsetek nawrotów uogólnionych, czas przeżycia wolny od choroby (*disease-free survival* – DFS), czas przeżycia całkowitego (*overall survival* – OS) i swoistego dla choroby nowotworowej (*cancer-specific survival* – CSS) – w zależności od długości przerwy pomiędzy radioterapią a operacją.

Materiał i metody. Badanie objęło 239 chorych (włączonych uprzednio do badań z randomizacją), u których zastosowano radioterapię 5 x 5 Gy. U 204 osób operacje wykonano do 7 dni od zakończenia radioterapii (grupa A). Pozostałych 35 pacjentów operowano po upływie 4–8 tygodni (grupa B). Czas obserwacji wynosił 5 lat. W analizie statystycznej użyto testu Kaplana-Meiera. Za poziom istotności statystycznej uznawano wartość $\alpha = 0,05$.

Wyniki. W obu grupach nie było istotnych statystycznie różnic pomiędzy chorymi operowanymi z użyciem GRM a operowanymi bez użycia GRM. W analizie brano pod uwagę najistotniejsze parametry, które mogły rzutować na wyniki onkologiczne (ypTNM, inwazja naczyń chłonnych [*lympho-vascular invasion* – LVI], inwazja naczyń krwionośnych [*blood vessel invasion* – BVI]). W grupie A zastosowanie GRM wiązało się z mniejszym odsetkiem metachronicznych przerzutów odległych ($p = 0,002$; RR 0,41; 95% CI [0,24–0,72]), wydłużeniem DFS ($p = 0,008$; HR 2,16; 95% CI [1,20–3,83]) i CSS ($p = 0,010$; HR 2,37; 95% CI [1,20–4,67]). Podobnych zależności nie stwierdzono w grupie B.

Wnioski. Zastosowanie preparatu GRM zmniejsza ryzyko przerzutów odległych i wpływa na wydłużenie czasu wolnego od nawrotu choroby tylko wtedy, gdy operacja odbyła się do 7 dni od zakończenia napromieniania.

Słowa kluczowe: rak odbytnicy, radioterapia, gąbka kolagenowa z gentamycyną

Wstęp

Wyniki dwóch badań klinicznych z randomizacją (GRM01/1997 i GRM02/2007) wykazały, że śródoperacyjne zastosowanie gąbki kolagenowej z gentamycyną u chorych na raka odbytnicy, poddanych radioterapii przedoperacyjnej i radykalnej resekcji

guza nowotworowego, zmniejsza ryzyko powstawania przerzutów odległych [1, 2]. Celem pierwszego badania (Nowacki i wsp.) [1] było określenie wpływu zastosowania GRM na ryzyko powikłań pooperacyjnych i wyniki onkologiczne. Zaskakujące wyniki 3-letniej obserwacji odległej wykazujące istotnie

Jak cytować / How to cite:

Dmitruk A, Olesiński T, Hevelke P, Zyskowski Ł, Rutkowski A. Long-term results of randomized studies on the use of a gentamicin-collagen sponge in rectal cancer – depending on the length of time between the completion of radiotherapy and the surgery. *NOWOTWORY J Oncol* 2021; 71: 139–145.

mniejszy odsetek przerzutów odległych w grupie chorych operowanych z użyciem GRM skłoniły do zaprojektowania i wykonania badania potwierdzającego (Rutkowski i wsp.) [2]. Tym razem głównym celem projektu było potwierdzenie przeciwnowotworowego działania GRM w obszarze redukcji ryzyka wznowy uogólnionej. Badanie potwierdziło wcześniejsze spostrzeżenia: w grupie chorych u których zastosowano GRM, przerzuty odległe występowały ponad dwukrotnie rzadziej, niż w grupie kontrolnej (8,6% vs. 23,5%; HR 2,4; 95% CI: 1,1–5,5; p = 0,005).

Nadal nieznanym jest mechanizm działania badanego produktu leczniczego, który doprowadził do zmniejszenia odsetka wznów uogólnionych. Jedną z rozważanych hipotez jest korelacja pomiędzy antybiotykiem (GRM), który działa miejscowo w obszarze napromieniania, i zastosowanym wcześniej promieniowaniem jonizującym, w aktywacji mechanizmów immunologicznych. Radioterapia poprzez wpływ na mikrośrodowisko guza nowotworowego, stwarza potencjał, aby odwrócić stan immunosupresyjny obecny w chorobie nowotworowej [3]. Ważną rolę może przy tym odgrywać dawka frakcyjna radioterapii [4]. Celem prezentowanego badania była ocena tego, jak przerwa pomiędzy ostatnią dawką frakcyjną radioterapii a operacją, wpływa na wyniki onkologiczne.

Material i metody

Retrospektywnej analizie poddano dane dotyczące chorych, którzy uczestniczyli w dwóch zakończonych i opublikowanych badaniach z randomizacją. Kryteria udziału w badaniach zostały opisane wcześniej [1, 2]. Oba badania dotyczyły chorych na pierwotnego raka gruczołowego odbytnicy. Randomizacja odbywała się w stosunku 1:1, grupę badaną stanowili chorzy, u których po usunięciu guza nowotworowego wraz z mezorektum, implantowano do miednicy GRM. W obu badaniach stosowano ten sam preparat. Kliniczne zaawansowanie choroby nowotworowej oceniano na podstawie badań tomografii komputerowej (*computed tomography* – CT) jamy brzusznej i miednicy z kontrastem *iv*. W okresie gromadzenia materiału klinicznego (lata: 1997–1999 i 2008–2011) badanie rezonansu magnetycznego (*magnetic resonance imaging* – MRI) miednicy nie było standardem postępowania diagnostycznego w ośrodku badawczym. Kwalifikacja do leczenia odbywała się na podstawie oceny wielodyscyplinarnego konsylium. Radioterapię wysokimi dawkami frakcyjnymi (5 x 5 Gy) stosowano w przypadku resekcyjnych guzów o zaawansowaniu cT3–4 N0–2 M0.

Standardem postępowania było wykonanie radykalnej resekcji w ciągu do 7 dni od zakończenia radioterapii. Przerwę wydłużano jedynie wtedy, gdy istniały przeciwwskazania medyczne do wykonania operacji w planowanym terminie (np. czynna infekcja, zaostrzenie nienowotworowych chorób współwystępujących). Operacje wykonywał jeden zespół doświadczonych chirurgów. Obowiązującą techniką było całkowite usunięcie mezorektum (*total mesorectum excision* –

TME). Odnotowywano wszystkie powikłania śródoperacyjne i pooperacyjne występujące do 30 dni od operacji. Ocena patomorfologiczna obejmowała:

- typ histologiczny nowotworu,
  - stopień zaawansowania wg klasyfikacji TNM,
  - radykalność resekcji (cecha R).
- Dodatkowo w badaniu drugim standardowo oceniano:
- zaawansowanie guza pierwotnego (ypT),
  - stan regionalnych węzłów chłonnych (ypN),
  - zróżnicowanie nowotworu (cecha G),
  - inwazję nowotworową naczyń limfatycznych i/lub krwionośnych,
  - doszczętność usunięcia mezorektum,
  - długość marginesu okężnego.

Dane pochodzące z protokołu patomorfologicznego, których nie określano rutynowo w pierwszym badaniu (Nowacki i wsp. [1]), zostały uzupełnione retrospektywnie. Chorych w III stopniu zaawansowania wg TNM poddawano leczeniu uzupełniającemu (chemioterapia: 5 FU + LV, a w drugim badaniu również OX + 5-FU + LV). Obserwacja odległa polegała na ocenie stanu klinicznego z oznaczeniem CEA:

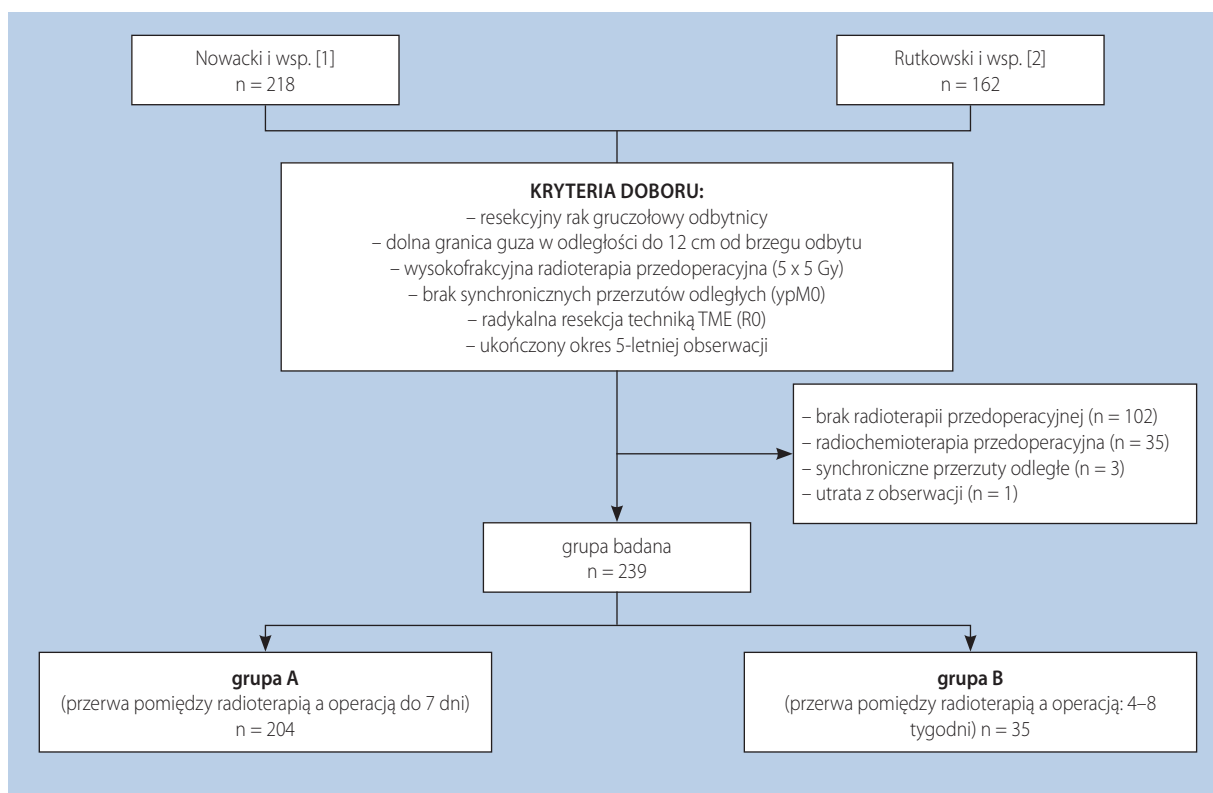
- co 3 miesiące – przez pierwsze 2 lata od operacji,
- następnie co 6 miesięcy – do 5 lat od operacji.

Badania obrazowe jamy brzusznej wykonywano rutynowo raz na rok lub częściej w przypadku podejrzenia wznowy. Kolonoskopia stosowana była standardowo w 3. i 5. roku od operacji. Za kryterium rozpoznania wznowy miejscowej uznawano obecność guza w miednicy bądź w zespoleniu. Jako przerzuty odległe uznawano obecność guzów w każdej innej lokalizacji. Jeśli pojawiały się wątpliwości co do charakteru stwierdzanych zmian, rekomendowanym postępowaniem była biopsja i weryfikacja mikroskopowa.

Kryteria doboru chorych do niniejszego badania przedstawiono na rycinie 1. Z badania wyłączono osoby poddane przedoperacyjnej radio-chemioterapii, gdyż w okresie prowadzenia badań, leczenie takie stosowano jedynie u pacjentów z pierwotnie nieresekcyjnym guzem nowotworowym. W zależności od długości przerwy pomiędzy zakończeniem napromieniania a operacją, wyodrębniono 2 grupy chorych:

- A: krótka przerwa pomiędzy zakończeniem radioterapii a operacją (zabieg chirurgiczny w ciągu 0–7 dni od zakończenia radioterapii) – 204 chorych,
- B: długa przerwa pomiędzy zakończeniem radioterapii a operacją (operacja 4–8 tygodni od zakończenia radioterapii) – 35 chorych.

W obu grupach uwzględniono dane kliniczne dotyczące faktycznego zastosowania bądź nie, preparatu GRM, nie zaś wynik randomizacji. Charakterystykę porównawczą obu grup przedstawiono w tabeli I. Zaawansowanie choroby określone na podstawie badania histopatologicznego usuniętego preparatu operacyjnego u chorych w grupie B było niższe niż w grupie A (p = 0,005). U 22 (63%) operowanych pacjentów po długiej przerwie stopień zaawansowania określono jako I bądź II. U 3 osób

Rycina 1. Dobór chorych do badania

Tabela I. Charakterystyka porównawcza chorych w grupach wyodrębnionych na podstawie długości przerwy pomiędzy zakończeniem wysokofrakcyjnej radioterapii a operacją

Charakterystyka uczestników badania		Grupa A n (%)	Grupa B n (%)	p
pleć:	- mężczyźni - kobiety	134 (66) 70 (34)	24 (69) 11 (31)	0,739
wiek:	mediana [zakres]	63 [25–84]	62 [38–81]	0,941
odległość guza od odbytu (cm)	mediana [zakres]	5 [0–12]	5 [1–10]	0,878
typ operacji:	- NRP - RP - ABK - Hrtm.	87 (43) 39 (19) 60 (29) 18 (9)	23 (66) 5 (14) 5 (14) 2 (6)	0,094
zastosowanie preparatu GRM:	- tak - nie	102 (50) 102 (50)	19 (54) 16 (46)	0,716
powikłania pooperacyjne:	- tak - nie	62 (30) 142 (70)	11 (31) 24 (69)	0,902
radykalność resekcji:	- R0 - R1	200 (98) 4 (2)	35 (100) 0 (-)	1,000
ypTNM:	- stopień 0 (CR) - stopień I - stopień II - stopień III	1 (0,5) 43 (21) 66 (32) 94 (46)	3 (9) 12 (34) 10 (29) 10 (29)	0,005
marginies okrzężny:	≥2 mm <2 mm - nie określono	125 (93) 9 (7) 70 (-)	27 (96) 1 (4) 7 (-)	0,196
inwazja naczyń chłonnych:	- tak - nie - nie określono	53 (35) 97 (66) 54 (-)	6 (22) 21 (78) 8 (-)	0,267
inwazja naczyń krwionośnych:	- tak - nie - nie określono	51 (35) 92 (64) 61 (-)	7 (26) 20 (74) 8 (-)	0,328

GRM – gąbka kolagenowa z gentamycyną; NRP – niska resekcja przednia; RP – resekcja przednia; ABK – amputacja brzuszno-krzyżowa; Hrtm. – operacja Hartmanna

(9%) stwierdzono całkowitą remisję patomorfologiczną, co można wiązać z remisją nowotworu obserwowaną po radioterapii.

Analizę statystyczną wykonano w oparciu o faktyczne zastosowanie bądź nie, preparatu GRM (*per-protocol analysis*) – w dwóch podgrupach chorych, które wyodrębniono na podstawie długości przerwy pomiędzy radioterapią a operacją. Różnicę pomiędzy zmiennymi skategoryzowanymi oceniano przy pomocy testu χ^2 lub dokładnego testu Fishera. Zmienne ciągłe porównywano testem Mann-Whitney U-test. Przeżycia całkowite (*overall survival* – OS), przeżycia wolne od nawrotu choroby (*disease free survival* – DFS) oraz przeżycia zależne od choroby nowotworowej (*cancer specific survival* – CCS) zostały ocenione za pomocą metody Kaplana-Meiera i porównane przy użyciu testu log-rank. Za poziom istotności statystycznej we wszystkich testach uznawano wartość $\alpha = 0,05$.

Wyniki

Preparat GRM zastosowano u 102 (50%) chorych w grupie A i u 19 (54%) w grupie B. W obu grupach nie było istotnych statystycznie różnic pomiędzy chorymi operowanymi z użyciem GRM bądź bez. W porównaniu wzięto pod uwagę najistotniejsze parametry mogące rzutować na wyniki onkologiczne, takie jak:

- zaawansowanie nowotworu wg stopni ypTNM (grupa A: $p = 0,207$; grupa B: $p = 0,401$),
- inwazja naczyń chłonnych (LVI) (grupa A: $p = 0,865$; grupa B: $p = 0,182$),
- inwazja naczyń krwionośnych (grupa A: $p = 0,221$; grupa B: $p = 0,408$) (tab. II).

Metachroniczne przerzuty odległe zaobserwowano u 48 (23,5%) chorych w grupie A i u 3 (8,6%) w grupie B ($p = 0,07$;

Tabela II. Charakterystyka chorych z uwzględnieniem zastosowania gąbki kolagenowej z gentamycyną (GRM)

Charakterystyka uczestników badania	Grupa A		p	Grupa B		p
	GRM (+) n (%)	GRM (-) n (%)		GRM (+) n (%)	GRM (-) n (%)	
pleć:						
• mężczyźni	69 (68)	65 (64)	0,658	12 (63)	12 (75)	0,493
• kobiety	33 (32)	37 (36)		7 (37)	4 (25)	
wiek:						
• mediana	63	62	0,638	60	70	0,159
[zakres]	[30–84]	[25–83]		[38–81]	[52–75]	
odległość guza od brzegu odbytu (cm)						
• mediana	6	5	0,159	5	6	0,382
[zakres]	[0,5–12]	[0–12]		[1–10]	[1–8]	
typ operacji:						
• NRP	42 (41)	45 (44)	0,648	12 (63)	11 (68)	1,000
• RP	23 (23)	16 (16)		3 (16)	2 (13)	
• ABK	29 (28)	31 (30)		3 (16)	2 (13)	
• Hrtm.	8 (8)	10 (10)		1 (5)	1 (6)	
powikłania pooperacyjne:						
• tak	27 (26)	35 (34)	0,287	5 (26)	6 (37)	0,716
• nie	75 (74)	67 (66)		14 (74)	10 (63)	
radykalność resekcji:						
• R0	99 (97)	101 (99)	0,621	19 (100)	16 (100)	1,000
• R1	3 (3)	1 (1)		0 (0)	0 (0)	
ypTNM:						
• stopień 0 (CR)	0 (0)	1 (1)	0,207	3 (16)	0 (0)	0,401
• stopień I	25 (25)	18 (18)		6 (32)	6 (37)	
• stopień II	36 (35)	30 (29)		4 (20)	6 (37)	
• stopień III	41 (40)	53 (52)		6 (32)	4 (26)	
marginies okrzężny:						
• ≥ 2 mm	61 (92)	64 (94)	0,742	14 (93)	13 (100)	1,000
• < 2 mm	5 (8)	4 (6)		1 (7)	0 (0)	
• nie określono	36 (-)	34 (-)		4 (-)	3 (-)	
inwazja naczyń chłonnych:						
• tak	25 (24)	28 (36)	0,865	5 (33)	1 (8)	0,182
• nie	48 (66)	49 (64)		10 (77)	11 (92)	
• nie określono	29 (-)	25 (-)		4 (-)	4 (-)	
inwazja naczyń krwionośnych:						
• tak	21 (30)	30 (41)	0,221	5 (33)	2 (16)	0,408
• nie	49 (70)	43 (59)		10 (77)	10 (84)	
• nie określono	32 (-)	29 (-)		4 (-)	4 (-)	

GRM – gąbka kolagenowa z gentamycyną; NRP – niska resekcja przednia; RP – resekcja przednia; ABK – amputacja brzuszno-krzyżowa; Hrtm. – operacja Hartmanna

RR 2,75; 95% CI: 0,90–8,33). Zastosowanie preparatu GRM u chorych operowanych po krótkiej przerwie od zakończenia radioterapii (grupa A) wiązało się z mniejszym odsetkiem metachronicznych przerzutów odległych (13,7% vs. 33,3%; $p = 0,002$; RR 0,41; 95% CI: 0,24–0,72). Podobnej zależności nie obserwowano w przypadku operacji po długiej przerwie ($p = 1,000$; RR 1,68; 95% CI: 0,17–16,91).

Niezależnie od długości przerwy pomiędzy zakończeniem radioterapii a operacją, zastosowanie preparatu GRM nie wpływało na odsetek 5-letnich przeżyć całkowitych (grupa A: $p = 0,484$; HR 1,20; 95% CI: 0,72–1,99; grupa B: $p = 0,956$; HR 1,04; 95% CI: 0,23–4,66) (ryc. 2).

Użycie preparatu GRM poprawiało 5-letni odsetek przeżyć wolnych od nawrotu choroby, ale tylko wówczas, gdy operację wykonano w okresie do 7 dni od zakończenia radioterapii ($p = 0,008$ HR 2,16; 95% CI [1,20–3,83] vs. $p = 0,892$ HR 1,11; 95% CI [0,25–4,96]) (ryc. 3).

Analiza 5-letnich przeżyć zależnych od choroby nowotworowej (*cancer specific survival*) wykazała poprawę wyników w przypadku wykonania operacji po krótkiej przerwie (grupa A) i śródoperacyjnym zastosowaniu preparatu GRM ($p = 0,010$; HR 2,37; 95% CI: 1,20–4,67 vs. $p = 0,820$; HR 0,80; 95% CI: 0,11–5,66) (ryc. 4).

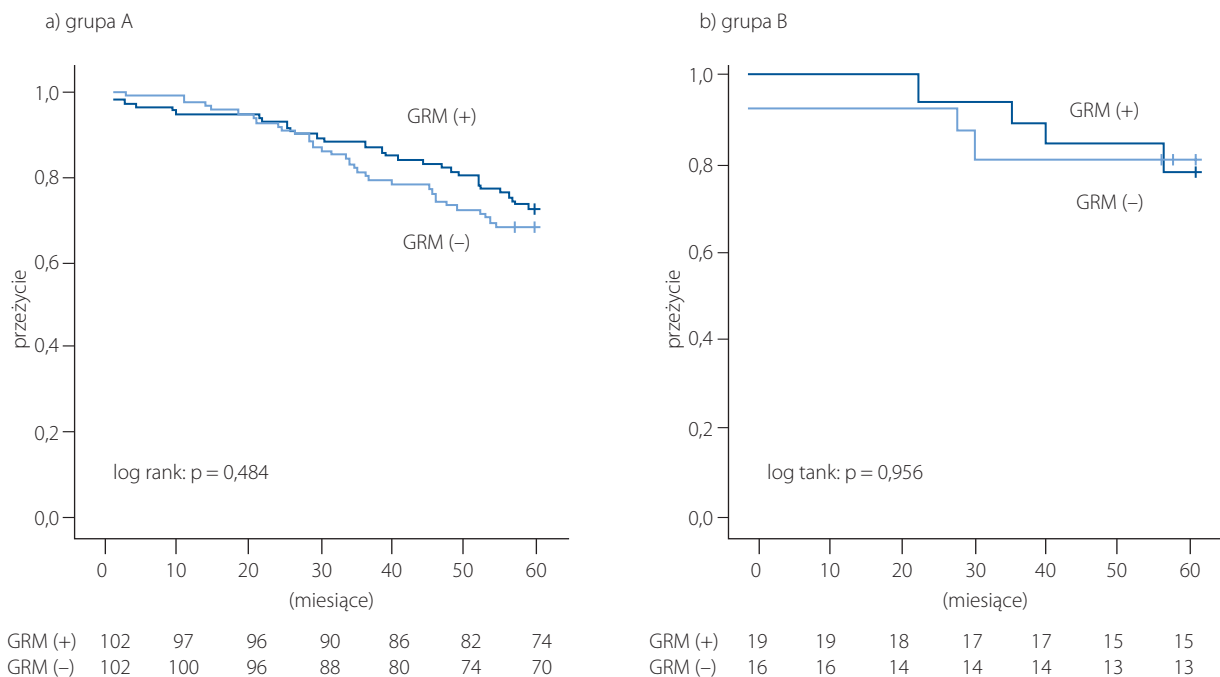
Dyskusja

Odległe wyniki badania z randomizacją przeprowadzonego przez Dutch Colorectal Cancer Group wykazały, że krótkotrwała radioterapia wysokimi dawkami frakcyjnymi z natych-

miastową radykalną resekcją techniką TME istotnie zmniejsza ryzyko wznowy miejscowej raka odbytnicy. Jednak nie przekłada się to na wydłużenie całkowitego czasu przeżycia [5]. Niektóre doniesienia sugerowały, że wydłużenie przerwy o >4 tygodnie u chorych na resekcyjnego raka odbytnicy o zaawansowaniu cT3N+ zwiększa wśród nich odsetek całkowitych remisji patomorfologicznych i całkowitego czasu przeżycia [6].

Badanie Stockholm III udowodniło, że odroczenie operacji o 6–8 tygodni po krótkotrwałej radioterapii zwiększa odsetek remisji klinicznych, ale nie wpływa na wydłużenie całkowitego czasu przeżycia [7]. Dwa badania z randomizacją, które przeprowadziliśmy, i które dotyczyły wpływu śródoperacyjnego zastosowania GRM na wyniki leczenia chorych na raka odbytnicy, wykazały istotne zmniejszenie ryzyka przerzutów odległych, ale mechanizm przeciwnowotworowego działania preparatu pozostał nieznan [1, 2].

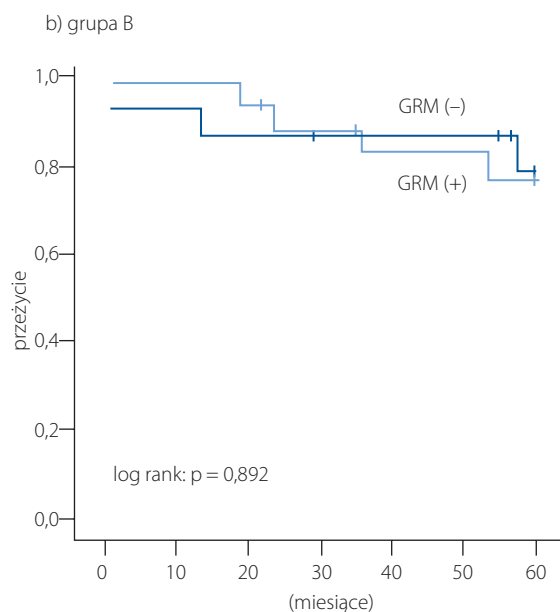
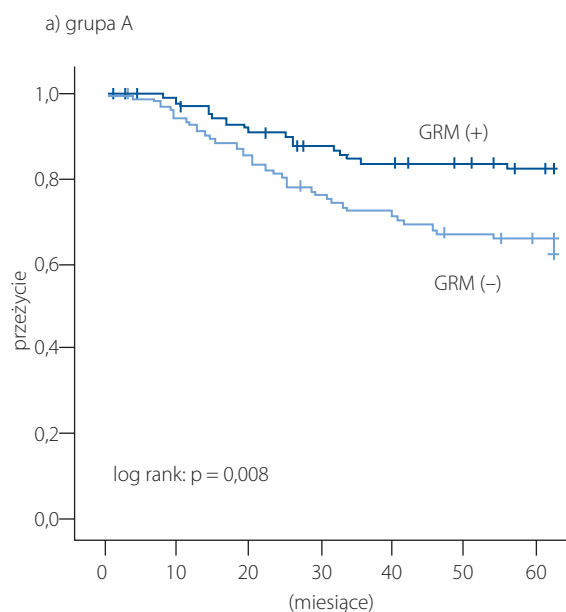
Obecne retrospektywne badania oparte na materiałach z dwóch opublikowanych uprzednio badań z randomizacją, miało na celu wyjaśnić, czy długość przerwy pomiędzy zakończeniem wysokofrakcyjnej, krótkotrwałej radioterapii przedoperacyjnej miała wpływ na uzyskane wyniki onkologiczne. Każdorazowe wydłużenie przerwy wynikało jedynie z przeciwwskazań medycznych do przeprowadzenia operacji natychmiast po zakończeniu radioterapii. Dlatego liczebność obu porównywanych grup była różna (grupa A: 204 chorych vs. grupa B: 35 chorych). U chorych z odroczonej operacją stopień zaawansowania choroby oceniany pooperacyjnie

GRM (+): grupa chorych u których zastosowano preparat gąbki kolagenowej z gentamycyną

GRM (-): grupa chorych u których nie zastosowano preparat gąbki kolagenowej z gentamycyną

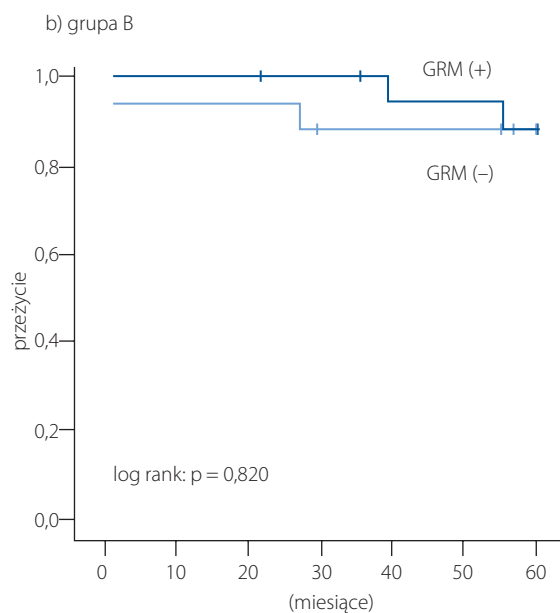
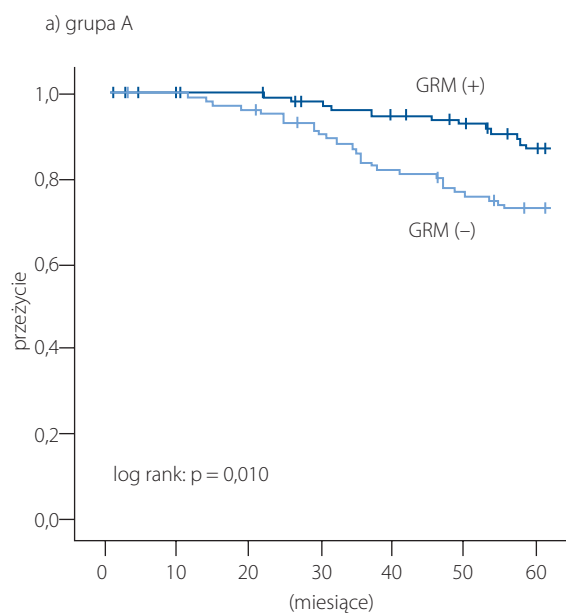
Rycina 2. Pięcioletnie przeżycia całkowite

GRM (+): grupa chorych u których zastosowano preparat gąbki kolagenowej z gentamycyną

GRM (-): grupa chorych u których nie zastosowano preparat gąbki kolagenowej z gentamycyną

Rycina 3. Pięcioletni czas przeżycia wolnego od nawrotu choroby

GRM (+): grupa chorych u których zastosowano preparat gąbki kolagenowej z gentamycyną

GRM (-): grupa chorych u których nie zastosowano preparat gąbki kolagenowej z gentamycyną

Rycina 4. Pięcioletni czas przeżycia zależnego od choroby nowotworowej (*cancer specific survival*)

(ypTNM) był niższy ($p = 0,005$) – pokazuje to tabela I. Można to wytłumaczyć patomorfologiczną remisją nowotworu [8]. Zastosowanie preparatu GRM u chorych operowanych po krótkiej przerwie (grupa A) wiązało się z mniejszym odset-

kiem metachronicznych przerzutów odległych (3,7% vs. 33,3%; $p = 0,002$). Podobnej zależności nie obserwowano w grupie B ($p = 1,000$). Poprawę odsetka 5-letnich przeżyć wolnych od nawrotu choroby stwierdzono jedynie w przypadku zastoso-

wania GRM u chorych operowanych natychmiast po radioterapii (grupa A; $p = 0,008$). Nie miało to wpływu na całkowity odsetek przeżyć 5-letnich. Jednak analiza przeżyć zależnych od choroby nowotworowej może sugerować korzystny efekt przeciwnowotworowy preparatu GRM, o ile zostanie on zastosowany podczas operacji wykonanej natychmiast (≤ 7 dni) po zakończeniu napromieniania.

Pomimo tych zachęcających wyników, nadal nieznanym jest mechanizm przeciwnowotworowego działania preparatu GRM. Nie można też wytłumaczyć, dlaczego obserwowany efekt przeciwnowotworowy zastosowania tego preparatu wyrażony jest silniej w przypadku natychmiastowej operacji po zakończeniu napromieniania. Postulowaną hipotezą może być modulacja rozwijającej się reakcji zapalnej w obszarze napromienianym poprzez miejscowe działanie antybiotyków. Istnieją dane, które przemawiają za aktywacją odpowiedzi immunologicznej po zastosowaniu krótkoczasowej radioterapii [9–11]. Uszkodzone komórki z tkanek poddanych napromienianiu i immunologicznozapalnych komórek rezydentnych uwalniają czynniki, które przyciągają komórki z krwi i (lub) krążenia limfatycznego [12, 13]. Efekt odpowiedzi immunologicznej na zastosowaną radioterapię może dotyczyć nie tylko tkanek napromienianych, ale również odległych, co znane jest jako *abscopal effect* [3, 14, 15]. Kluczowym wydaje się to, że w przypadku krótkiej przerwy pomiędzy zakończeniem radioterapii a operacją, w obszar rozwijającej się popromiennej reakcji zapalnej, implantowany zostaje preparat o miejscowym działaniu bakteriobójczym, a pośrednio również przeciwzapalnym. W efekcie może to wpływać na ostateczny kształt odpowiedzi immunologicznej, a tym samym na uzyskiwane wyniki onkologiczne.

Pomimo tego, że materiał pochodzi z prospektywnych badań z randomizacją, to wyniki prezentowanego badania muszą być interpretowane bardzo ostrożnie. Wynika to przede wszystkim z faktu, że badanie było retrospektywne. Długość przerwy nie była przedmiotem doboru losowego, a odroczenie operacji mogło dotyczyć chorych, u których rokowanie dotyczące czasu przeżycia ze względu na choroby współwystępujące było gorsze. U dużego odsetka chorych (20–23%) zabrakło istotnych danych o długości uzyskanego marginesu okrężnego resekcji, inwazji naczyń krwionośnych i/lub limfatycznych, a doszczętność usunięcia mezorektum nie była analizowana. Ponadto, dysproporcja w liczbie badanych grup chorych w znaczny sposób obniża moc próby. Mała liczba chorych z długą przerwą pomiędzy zakończeniem radioterapii a operacją nie pozwala jednoznacznie określić, że w tej grupie zastosowanie GRM nie wpływa na odległe wyniki onkologiczne.

Podsumowując, wyniki badania mogą sugerować, że śródoperacyjne zastosowanie preparatu GRM przynosi korzyść w postaci zmniejszenia ryzyka przerzutów odległych i wydłużenia czasu wolnego od nawrotu choroby przede wszystkim wtedy, gdy zabieg operacyjny wykonywany jest

krótko (≤ 7 dni) po zakończeniu napromieniania. Wymaga to jednak potwierdzenia w wielośrodkowych badaniach klinicznych z randomizacją.

Konflikt interesów: nie zgłoszono

Andrzej Rutkowski

Narodowy Instytut Onkologii im. M. Skłodowskiej-Curie – Państwowy Instytut Badawczy
Klinika Gastroenterologii Onkologicznej
ul. Roentgena 5
02-781 Warszawa
e-mail: az.rutkowski@onet.eu

Otrzymano: 10 grudnia 2020

Zaakceptowano: 19 grudnia 2020

Piśmiennictwo

1. Nowacki MP, Rutkowski A, Oledzki J, et al. Prospective, randomized trial examining the role of gentamicin-containing collagen sponge in the reduction of postoperative morbidity in rectal cancer patients: early results and surprising outcome at 3-year follow-up. *Int J Colorectal Dis.* 2005; 20(2): 114–120, doi: 10.1007/s00384-004-0632-2, indexed in Pubmed: 15375668.
2. Rutkowski A, Pietrzak L, Kryński J, et al. The gentamicin-collagen implant and the risk of distant metastases of rectal cancer following short-course radiotherapy and curative resection: the long-term outcomes of a randomized study. *Int J Colorectal Dis.* 2018; 33(8): 1087–1096, doi: 10.1007/s00384-018-3045-3, indexed in Pubmed: 29656304.
3. Hanna GG, Coyle VM, Prise KM. Immune modulation in advanced radiotherapies: Targeting out-of-field effects. *Cancer Lett.* 2015; 368(2): 246–251, doi: 10.1016/j.canlet.2015.04.007, indexed in Pubmed: 25892550.
4. Grass GD, Krishna N, Kim S. The immune mechanisms of abscopal effect in radiation therapy. *Curr Probl Cancer.* 2016; 40(1): 10–24, doi: 10.1016/j.cuprocancer.2015.10.003, indexed in Pubmed: 26612692.
5. Peeters KC, Marijnen CAM, Nagtegaal ID, et al. Dutch Colorectal Cancer Group. The TME trial after a median follow-up of 6 years: increased local control but no survival benefit in irradiated patients with resectable rectal carcinoma. *Ann Surg.* 2007; 246(5): 693–701, doi: 10.1097/01.sla.0000257358.56863.ce, indexed in Pubmed: 17968156.
6. Kaytan-Saglam E, Balik E, Saglam S, et al. Delayed versus immediate surgery following short-course neoadjuvant radiotherapy in resectable (T3N0/N+) rectal cancer. *J Cancer Res Clin Oncol.* 2017; 143(8): 1597–1603, doi: 10.1007/s00432-017-2406-6, indexed in Pubmed: 28374169.
7. Erlandsson J, Holm T, Pettersson D, et al. Optimal fractionation of preoperative radiotherapy and timing to surgery for rectal cancer (Stockholm III): a multicentre, randomised, non-blinded, phase 3, non-inferiority trial. *Lancet Oncol.* 2017; 18(3): 336–346, doi: 10.1016/S1470-2045(17)30086-4, indexed in Pubmed: 28190762.
8. Pettersson D, Lörinc E, Holm T, et al. Tumour regression in the randomized Stockholm III Trial of radiotherapy regimens for rectal cancer. *Br J Surg.* 2015; 102(8): 972–8; discussion 978, doi: 10.1002/bjs.9811, indexed in Pubmed: 26095256.
9. Napolitano M, D'Alterio C, Cardone E, et al. Peripheral myeloid-derived suppressor and T regulatory PD-1 positive cells predict response to neoadjuvant short-course radiotherapy in rectal cancer patients. *Oncotarget.* 2015; 6(10): 8261–8270, doi: 10.18632/oncotarget.3014, indexed in Pubmed: 25823653.
10. Habets TH, Oth T, Houben AW, et al. Fractionated Radiotherapy with 3 x 8 Gy Induces Systemic Anti-Tumour Responses and Abscopal Tumour Inhibition without Modulating the Humoral Anti-Tumour Response. *PLoS One.* 2016; 11(7): e0159515, doi: 10.1371/journal.pone.0159515, indexed in Pubmed: 27427766.
11. Golden EB, Chhabra A, Chachoua A, et al. Local radiotherapy and granulocyte-macrophage colony-stimulating factor to generate abscopal responses in patients with metastatic solid tumours: a proof-of-principle trial. *Lancet Oncol.* 2015; 16(7): 795–803, doi: 10.1016/S1470-2045(15)00054-6, indexed in Pubmed: 26095785.
12. Guipaud O, Jaillet C, Clément-Colmou K, et al. The importance of the vascular endothelial barrier in the immune-inflammatory response induced by radiotherapy. *Br J Radiol.* 2018; 91(1089): 20170762, doi: 10.1259/bjr.20170762, indexed in Pubmed: 29630386.

13. Jarosz-Biej M, Smolarczyk R, Cichoń T, et al. Tumor Microenvironment as A „Game Changer” in Cancer Radiotherapy. *Int J Mol Sci.* 2019; 20(13), doi: 10.3390/ijms20133212, indexed in Pubmed: 31261963.
14. Siva S, MacManus MP, Martin RF, et al. Abscopal effects of radiation therapy: a clinical review for the radiobiologist. *Cancer Lett.* 2015; 356(1): 82–90, doi: 10.1016/j.canlet.2013.09.018, indexed in Pubmed: 24125863.
15. Park B, Yee C, Lee KM. The effect of radiation on the immune response to cancers. *Int J Mol Sci.* 2014; 15(1): 927–943, doi: 10.3390/ijms15010927, indexed in Pubmed: 24434638.